

2.2. Sídlní struktura

Na území Královéhradeckého kraje bylo k 1. 1. 2004 celkem 448 administrativně samostatných obcí a 1 072 částí obcí. Sídlní soustava je dlouhodobě utvářený a relativně stabilní systém v území, na jehož strukturu působí celá řada faktorů (přírodní podmínky, hustota osídlení, exponovanost polohy atd.). Královéhradecký kraj se obecně vyznačuje vyšší hustotou sídel a jejich značnou rozdrobeností. Počet obcí a měst se od roku 2000 nezměnil, přibyla jedna část obce.

Tab. 2.2.1 Základní ukazatele sídlní struktury k 31.12. 2004

	Rozloha (km ²)	Obyva- telstvo	Počet			Hustota obyvatel na 1 km ²	Podíl obyvatel žijících (%)	
			obcí	z toho měst	částí obcí		ve městech nad 10 000 obyvatel	v ostatních městech
Královéhradecký kraj	4 758	547 296	448	43	1 072	115,0	41,5	26,6
Hradec Králové	875	159 293	101	6	210	181,9	59,4	14,7
Jičín	887	77 031	111	7	295	86,9	21,1	36,4
Náchod	852	112 219	78	10	217	131,8	39,2	33,4
Rychnov n. Kněžnou	998	78 987	83	9	187	79,2	14,7	43,2
Trutnov	1 147	119 766	75	11	163	104,4	50,4	18,6

Kraj má rozdrobenou sídlní strukturu – téměř dvě třetiny všech obcí kraje nedosahují velikosti ani 500 obyvatel. Dále se vyznačuje nižší lidnatostí sídel především v okresech Jičín (694 obyvatel/obec) a Rychnov nad Kněžnou (952 obyvatel/obec), ale ani ostatní okresy kraje nedosahují republikového průměru (1 636 obyvatel/obec). Zcela rozdílné typy sídel dominují v okresech Jičín a Trutnov. Zatímco pro okres Jičín je typická vysoká hustota velmi malých sídel, v okrese Trutnov převládají velká sídla jak rozlohou tak počtem obyvatel, což je dáno z velké části přírodními podmínkami. Zatímco Jičínsko je typický nížinný okres, Trutnovsko má výrazně členitější terén a je pro něj typický druhý typ osídlení. Značnou odlišnost sídlní struktury kraje dokládá skutečnost, že průměrná rozloha a lidnatost obcí dosahuje v obou okresech téměř krajních hodnot v rámci České republiky. Stupeň integrace sídel do obcí (počet částí obce na 1 obec) je ve všech okresech kraje srovnatelný s republikovým průměrem a většinou převyšuje 2 části obce na 1 obec. Vysoký počet sídel (částí obce) na jednu obec mají v České republice zejména pohraniční okresy, kde se v důsledku odsunu německého obyvatelstva po 2. světové válce stala celá řada samostatných obcí administrativně neživotaschopných a byla postupně integrována do větších středisek osídlení. Z tohoto hlediska je zajímavá relativně vysoká hodnota integrace sídel (částí obcí) do obcí v okresech Trutnov a Rychnov nad Kněžnou na rozdíl od třetího příhraničního okresu Náchod, kde je nejnižší integrace sídel v kraji.

Ve světle uvedených faktorů je téměř alarmující situace v okrese Jičín, kde jsou velikostní rozdíly obcí nejmarkantnější. Podle indexu rozdrobenosti, který syntetickým způsobem vyjadřuje váhu malých obcí v sídlním systému, patří okres do první desítky okresů v České republice s nejvyššími hodnotami. Rozdrobenost sídlní struktury v okrese Jičín dokládají i skutečnosti: tři čtvrtiny obcí v okrese má méně než 500 obyvatel a 41 % obcí náleží do velikostní kategorie 0-199 obyvatel. Stabilita sídlní struktury v okrese Jičín může být na druhou stranu pozitivně ovlivněna „zakořeněností“ místního obyvatelstva a relativně nízkou mírou integrace sídel do obcí. Přeměna řady obcí na převážně rekreační sídla působí v mnoha ohledech pozitivně (zachování architektonických hodnot) i když je ve skutečnosti jedním z hlavních důsledků celkové sídlní nestability a depopulace území.

V ostatních okresech kraje je zastoupení malých obcí (do 199 obyvatel) nižší. V Královéhradeckém kraji jako celku je výrazně vyšší zastoupení obcí se 200-499 obyvateli a to zejména zásluhou okresu Hradec Králové, na jehož území leží více než 40 % obcí v této velikostní skupině (pro srovnání v České republice 32,2 %). Naproti tomu v okrese Trutnov, kde index rozdrobenosti obcí je výrazně nejnižší v kraji, jsou nadprůměrně zastoupeny kategorie obcí 500-1 999 obyvatel a 10 000-49 999 obyvatel.

Tab. 2.2.2 Sídlní struktura podle velikostních skupin obcí

	Obce s počtem obyvatel							
	do 299		300 - 999		1 000 - 4 999		5 000 a více	
	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel
Královéhradecký kraj	193	33 287	180	93 939	53	102 900	22	317 170
Hradec Králové	41	7 371	47	22 805	9	16 303	4	112 814
Jičín	71	11 541	28	14 014	9	17 142	3	34 334
Náchod	24	4 500	41	21 765	6	13 396	7	72 558
Rychnov n. Kněžnou	36	6 432	31	17 129	12	24 256	4	31 170
Trutnov	21	3 443	33	18 226	17	31 803	4	66 294

Populační váha malých obcí (do 299 obyvatel) je nad průměrem České republiky (i po případném odečtení Prahy). Pokud použijeme pro vymezení venkovských resp. nevenkovských sídel kritérium 2 000 obyvatel, pak nejméně urbanizovanými okresy jsou Jičín a Rychnov nad Kněžnou, kde 42 % obyvatel žije v obcích do 2 000 obyvatel. Nejvyšší míru urbanizace vykazuje okres Hradec Králové (díky populační váze krajského města) a to 75,6 %. Na území kraje se nachází celkem 43 měst, z toho 9 měst s více než 10 000 obyvateli (3 v okresech Náchod a Trutnov, po jednom ve zbývajících okresech). Podíl městského obyvatelstva v kraji (68 %) je mírně pod průměrem republiky (70,2 %), v okresech Hradec Králové a Náchod tvoří městské obyvatelstvo více než 72 %. Z hlediska vývoje v letech 2000 - 2004 dochází k úbytku obyvatel ve městech. Celorepublikový trend je patrný i v našem kraji, největší pokles městského obyvatelstva byl v okrese Jičín.

Zajímavé výsledky přináší i populační vývoj v letech 2000 - 2004 podle velikostních skupin obcí. Transformace společnosti a nástup nových sociálněekonomických podmínek determinovaly poměrně zásadní změny v dlouhodobých trendech populačního vývoje v rámci velikostních skupin obcí. V období před rokem 1989 byl pro Českou republiku typický rychlý populační růst měst (především okresních), v 90. letech i počátkem 21. století se dynamika populačního růstu přesouvá do nižších velikostních kategorií obcí. V nejmenších obcích republiky (0-199 obyvatel) se proces vylidňování zpomalil, u ostatních kategorií venkovských obcí došlo k mírnému populačnímu nárůstu, největší byl zaznamenán v kategorii velkých venkovských obcí (500-999 a 1 000-1 999 obyvatel). Obecně lze říci, že dynamika populačního růstu se ze středně velkých a velkých měst přesunula na obce v kategorii velkých venkovských obcí (500-999 a 1 000-1 999 obyvatel).

Podobné tendence se projeví v populačním vývoji obcí v letech 2000 - 2004 v Královéhradeckém kraji. Proces vylidňování nejmenších obcí (0-199) se v kraji úplně zastavil, naopak došlo k mírnému nárůstu populace v těchto obcích, nejvíce pak v okresech Trutnov a Náchod, kam se přelilo obyvatelstvo z malých obcí (200-499). Kromě měst jsou procesem postupného vylidňování nejvíce ohroženy malé obce. Nejvýznamnější populační nárůst byl zaznamenán v kategoriích velkých venkovských obcí (500-999) především v okresech Náchod a Hradec Králové a v kategorii obcí 1 000-1 999 obyvatel (v okresech Rychnov nad Kněžnou a Trutnov). Na začátku 21. století se stále více projevuje přesun obyvatelstva do menších obcí (zejména zázemí větších měst) na úkor měst samých, přičemž existuje přímá úměra, tj. nejvíce se snižují počty obyvatel v největších městech kraje.

Kraj patří svou hustotou obyvatelstva (115 obyvatel/km²) k méně zalidněným, výjimku tvoří okres Hradec Králové, svou hustotou (182 obyvatel/km²) zaujímá pořadí těsně za první desítkou nejlidnatějších okresů v republice. V souladu s trendem úbytku obyvatelstva poklesla v letech 2000 - 2004 v republice i jeho hustota. V kraji došlo k největšímu snížení hustoty obyvatelstva v okrese Trutnov.